

UDIO I ULOGA HÔTELA LAMBERT U POLITIČKOJ SRPSKOJ KRIZI 1842—1843. GODINE

Antoni Cetnarowicz

Srpska kriza 1842—1843. nije imala znatnijih posljedica za dalji razvoj istočnog pitanja. Unutar nje je poljska diplomacija uspjela, slijedeći, naravno, svoje temeljne ciljeve, reducirati ruski utjecaj u Srbiji, ali ne i preuzeti duhovno vodstvo nad Južnim Slavenima. Zbog nedostatka odgovarajućih sredstava, precjenjivanja snage srpskog nacionalnog pokreta, a prije svega zbog nedovoljne podrške Zapada nije došlo do ispunjenja glavnih očekivanja Hôtela Lambert u Srbiji 1842—1843, iako su ostvareni brojni značajni rezultati.

Balkansku djelatnost Hotela Lambert liberalno-konzervativne frakcije poljske emigracije treba razmatrati u bliskoj vezi s istočnom politikom te grupacije. U rješavanju istočnog pitanja, što je bilo jedan od glavnih problema evropske politike XIX. stoljeća, knez Adam Jerzy Czartoryski vidio je priliku za izgradnju nezavisne Poljske. Osnovni princip tako shvaćene politike, vođene uz pomoć Francuske i Engleske, bila je u početku težnja da se sačuva, a dapače i ojača Turska. U njoj se vidio saveznik za poljsko pitanje. Međutim, u projektima suradnje, koje su slali turskim dostojanstvenicima Czartoryski i njegov najbliži suradnik Zamoyski, izrazito su traženi neki ustupci na račun kršćanskih sultanovih podanika. U tome je bio začetak buduće balkanske politike.¹

Promjena odnosa političkih snaga i javljanje novih elemenata u unutar-njoj situaciji Turske, koji su se pojavili na početku četrdesetih godina, primorali su aktiviste grupacije Czartoryskoga da izrade nove koncepcije i da otpočnu s ozbiljnijim političkim akcijama dugoročna karaktera. Doduše, udaljila se perspektiva velikog rata na Bliskom istoku i nade vezane s njime,

¹ A. J. Czartoryski, »Note dla Reszyda-paszy«, VIII. 1839, Biblioteka Czartoryskich — Kraków (dalje — B. Cz.), 5410 IV, 11—42; Jenerał Zamoyski (1803—1868), t. IV, Poznań 1917, 45—48; M. Handelsman, La question d'Orient et la politique yougoslave du Prince Czartoryski après 1840, Séances et travaux de l'Academie des sciences morales et politiques, R. 89, Paris 1929, 6; isti, Adam Czartoryski, t. II, Warszawa 1949, 87—90; H. Hahm, Aussenpolitik in der Emigration. Die Exildiplomatie A. J. Czartoryskis 1830—1840, München 1978, 213, 277—283; J. Skowronek, Polityka bałkańska Hotelu Lambert (1833—1856), Warszawa 1976, 31.

ali se međutim pojavila na Balkanu nova sila, koja se morala uzeti u obzir u daljim planovima, naime, nacionalni pokreti.

Prvi kontakti s rumunjskim nacionalnim pokretom potkraj 30-ih godina nisu dali očekivane efekte, ali knezu Czartoryskom i njegovim suradnicima nisu oduzeli volju da traže nove putove sporazuma i nove pristalice. Njihova se pozornost sve više usmjeravala na mladu Srpsku Kneževinu. Nesumnjivu ulogu u tome imao je autor romana »Kirdžali« Michał Czajkowski.

Manje-više slučajno putovanje Wereszczyńskoga u Srbiju tokom ljeta 1840. i misija Łyszczynskoga-Lyncha u Beogradu godinu dana kasnije donijeli su prve neposredne informacije o situaciji u Kneževini. Obojica agenata ipak su se razlikovala u procjeni političkog raspoloženja tamošnje javnosti i što-više, njihov kratak boravak nije pružio očekivane rezultate u obliku uspostavljanja trajnih veza sa srpskim aktivistima.²

Polovicom 1841. godine zainteresiranost za Srbiju malo je oslabila, jer se pozornost grupacije Czartoryskoga usredotočila na neuspjelu, kako se poslije pokazalo, suradnju sa samozvanim »Knezom Holmije« Vasojevićem. Promašaj vezan za njegove planove, koji su imali karakter političke avanture, pogodio je kneza Adama, ali su ipak iz toga izvučene neke koristi, od kojih je najbitnija prvi boravak Czajkowskoga u Istambulu (kolovoz 1841 — srpanj 1843).³ Poljski agent pokazao je od samoga početka neobičnu aktivnost, postizujući za kratko vrijeme povjerenje i autoritet kod visokih turskih dostojanstvenika.

Bitno značenje za početak nove, široko zamišljene djelatnosti Hotela Lambert na Balkanu imale su veze koje je u Carigradu uspostavio Czajkowski sa sekretarom srpske agencije Vukašinom Radišićem i sa srpskom opozicijom s Vučićem i Petronijevićem na čelu. Pod utjecajem istambulskog agenta počela se obraćati veća pažnja na Srbiju, opravdano je tretirajući kao centralno žarište za Južne Slavene. U rang simbola stavljen je tada lik Miloša Obrenovića koji je bio jedan od stvaralaca kneževine i osnivač dinastije — smatralo se da je vođa svih Južnih Slavena. Težilo se za povezivanjem s dinastijom Obrenovića, što nije značilo prekid suradnje s opozicijom ustavobranitelja, koja je imala velik utjecaj u zemlji. Czajkowski se dugo vremena nadao da će se u Srbiji pomiriti zavađene stranke i da će zatim biti stvorena jaka vlada, koja će s vladajućim knezom (Mihajlom ili Milošem) biti u stanju da se suprotstavi ruskim utjecajima, a uz pomoć Turske i Zapada znat će voditi nezavisnu politiku.⁴ Međutim, nakon povratka vođe us-

² A. Wereszczyński, Sprawozdanie o Serbii, 1840, B. Cz. 5404 IV, 13—17; [A. Łyszczynski] Uwagi o Serbii i Serbach B. Cz., 5410 IV, 582—586; Lj. Durković-Jakšić, Pierwszy polski agent dyplomatyczny w Białogrodzie w XIX w. — Adam Łyszczynski, p. o. iz »Problemy Europy Wschodniej«, Warszawa 1939; isti, O początku jugoslawenskiej polityki A. Cartoriskog (1841—1843) p. o. iz Zbornika za istoriju, t. IX, 1974, 34—37.

³ M. Handelsman, Adam Czartoryski, t. 2, 92—94; Lj. Durković-Jakšić, Petar II Petrović — Njegoš (1813—1851), Warszawa 1938, 146—161; isti, Srbijansko-ernogorska saradnja (1830—1851), Beograd 1957, 28—63.

⁴ A. Cetnarowicz, Książ Miloš Obrenović jako przywódca południowej Słowiańszczyzny we wczesnych koncepcjach polityki bałkańskiej Hotelu Lambert, Pamiętnik Słowiański, XXXIV, 1984, 149—154.

tavobranitelja u Srbiju (početkom 1842. godine) unutarnja borba znatno je pojačana, što je uznemiravalo Czajkowskoga, a također dovelo je u nepovoljan položaj Ludwika Zwierkowskog-Lenoira, novog agenta kneza Czartoryskoga, poslanog u lipnju 1842. radi izviđanja u Beograd.⁵

Rujanski prevrat 1842. godine i zbacivanje Obrenovića primorali su Hotel Lambert na modifikaciju prvobitnih planova. Ti događaji stvarali su također korisnije i opširnije mogućnosti za djelovanje u južnog Slavenstva. Dakle, na vlast je došla stranka ustavobranitelja, koja je na prijestolje pozvala Aleksandra Karađorđevića i izabrala politički smjer koji je potpuno odgovarao poljskim interesima. Sadržaj ove politike, koja je bila gotovo refleks razgovora srpskih aktivista s Czajkowskim u Istambulu, bilo je približavanje Turskoj, oslobađanje od ruskog utjecaja i okretanje prema Zapadu. Stoga su najprije Zwierkowski u Beogradu i Czajkowski u Istambulu, a zatim i knez Czartoryski, izjavili svoje simpatije novom knezu i vladi, videći u Srbiji budućeg saveznika Poljakâ. Činjenica da se srpsko pitanje počelo polako pretvarati u međunarodnu komplikaciju stvarala je — prema Czartoryskom i njegovim suradnicima — realnu šansu za oružani sukob na Istoku, dakle približavala je rješenje poljskog pitanja.

Protekcija i simpatija pokazivane Czajkowskom u Istambulu u francuskoj ambasadi pružale su Zwierkowskom nadu i vjeru u uspjeh njegove misije u Beogradu. Poljaci, djelujući u korist srpske vlade, težili su aktiviranju francuske politike na Balkanu, trudeći se da se to postigne ne samo na diplomatskom planu nego i nastojeći da se sa srpskim pitanjem upozna šira evropska javnost. Francuska bi — prema Lenoiru — trebala preuzeti ulogu »duhovnog protektora Srbije i težiti postizanju prestiža na Istoku. Osim političkih ciljeva pokazivala se također mogućnost razvijanja privredne, kulturne i prosvjetne djelatnosti.⁶

Međutim Francuska i Engleska dočekale su događaje u Srbiji s rezervom. Takav se stav oblikovao ne samo pod utjecajem izjava konzula, a bio je gotovo neprijateljski (u slučaju engleskog konzula) prema novim srpskim vlastima, ali je bio također prouzrokovan slabim interesom velesila za balkanske probleme. Zbog ruskog i austrijskog protesta protiv sankcioniranja prevrata u Srbiji od strane Turske, pojavila se bojazan kod francuskog i engleskog kabineta da ne dođe do ozbiljnijeg konflikta, koji bi mogao ugroziti *status quo* u toj regiji Evrope i na Bliskom istoku. Treba također spomenuti da je Zapad s nepovjerenjem i sumnjom prilazio svim nacionalnim pokretima na Balkanu smatrajući da ih potiče Rusija. U Parizu su dezavuirani Lenoirovi izvještaji i sugestije da ne bi izazvali nepotrebne komplikacije u diplomatskim odnosima.⁷ Međutim u tursko-ruskom sukobu u povodu priznavanja novog reda u Srbiji predstavnici zapadnih velesila u Istambulu, koji su često djelovali bez točnih uputa svojih vlada, potajno su podupirali tursku

⁵ A. Cetnarowicz, Misja Ludwika Zwierkowskiego — Lenoira w Belgradzie 1842—1843, *Przeegląd Historyczny*, t. LXXVI, 1985, 740—744.

⁶ *Ibidem*, 741, 743, 746.

⁷ S. Damjanov, Frenskata politika na Balkanite, Sofia 1977, 192—193; isti, Nouveau succes dans l'étude de l'activité des émigrés polonais dans les Balkans au XIXe s., *Etudes Balkaniques*, t. XIV, 1978, sv. 1, 114.

politiku, obraćajući ipak pozornost na umjerenost i poštovanje ugovora. Ipak su se Francuska i Engleska uzdržale od službenog priznavanja novog kneza i srpske vlade.⁸

Visoka porta je odbacila ruske zahtjeve, što je prouzrokovalo zaoštavanje srpskog pitanja. Međutim i Srbi i turska vlada bili su svjesni da bez odlučne potpore sa Zapada duži otpor neće biti moguć. Pred aktivistima grupacije Czartoryskoga pružila se velika šansa. Shvaćali su: ako zahvaljujući njihovu posredovanju vlada Francuske i Engleske priznaju promjene izvršene u Srbiji i pruže potporu novoj vladi, to će biti dokaz koji će svjedočiti o utjecaju i političkim mogućnostima Poljaka na Zapadu. Ovo bi pridonijelo i autoritetu kneza Czartoryskoga kod Slavena i jačanju povjerenja u njegovu politiku.⁹

Istodobno trebalo je pokazati novoj srpskoj vladi pravce dalje politike. Tako je između 1842. i 1843. godine formuliran poznati »Conseils sur la conduite a suivre per la Serbie« — prvi program politike jugoslavenske Srbije. Srpske vođe usvojile su zacrtanu liniju postupanja i to je potvrdilo poljsko-srpsku suradnju, a knez Adam zamoljen da zastupa srpske interese u Parizu i Londonu.¹⁰

Uznemirujuće vijesti iz Istambula, koje su govorile o porastu ruskog pritiska, prinudile su između travnja i svibnja Czartoryskoga da poduzme energičnu akciju, naime da pošalje Czajkowskoga u Srbiju a Zamoyskoga u London. Obavljale su se također pripreme da se zastalno naseli novi agent u Beogradu, koji bi popunio mjesto ispražnjeno nakon neočekivanog i preuranjenog Lenoirovog napuštanja tog položaja početkom travnja 1843.

Neodlučni i pasivni stav francuske vlade razočarao je aktiviste Hotela Lambert, stoga su od svibnja 1843. godine veće nade vezane za Englesku. Zamoyski je trebao tumačiti engleskoj vladi da će rješenje srpskog pitanja imati bitno značenje za sudbinu Turske i evropskog mira.¹¹ Nažalost, njegova je misija zakasnila nekoliko tjedana, jer su se već u travnju obje zapadne velesile priključile stavu Rusije i Austrije u pogledu srpskog problema. Veliku ulogu odigrala je ovdje austrijska diplomacija. Naime od trenutka kad su otkrivene veze koje su spajale srpsku vladu s poljskom emigracijom, Metternich je upotrijebio sva sredstva da uvjeri engleskog ministra vanjskih poslova Aberdeena kako mora nagovoriti Tursku i Srbiju da prihvate ruske

⁸ Bourqueney — Codrika, Istanbul, 21. X. 1842, Archives du Ministère des Affaires Etrangères, Paris, Correspondance politiques des consuls, Turquie — Belgrade, t. 1, 203; Bourqueney — Guizot, 26. IX. 1842, ibidem, Correspondance politique, vol. 287; Guizot — Bourqueney, 15. X. 1842, ibidem; Klezl — Metternich (kopija), 5. X. i 19. X. 1842, Arhiv Srpske akademije nauka, Beograd, 7940/818; 838; D. Stranjaković, Vlada ustavobranitelja (1842—1858), Unutrašnja i spoljašnja politika, Beograd 1932, 33; V. Vučković, Srpska kriza u istočnom pitanju 1842—1843, Beograd 1957, 49.

⁹ Cetnarowicz, Misja L. Zwierkowskiego, 750—751.

¹⁰ Vučić i Petronijević — A. Czartoryskom, 18. II. 1843, B. Cz. 5404 IV, 100—101 i 105—106 (kopija); A. Cetnarowicz, ibidem, 752.

¹¹ A. Czartoryski — Wł. Zamoyskom (kopija), 29. IV. 1843, B. Cz. 5404 IV, 133.

uvjete, da se ponovno izabere knez i da se kazne krivci prevrata.¹² Iako se engleskom ambasadoru u Istanbulu Canningu izrazito nije svidjelo rusko manifestiranje utjecaja na Balkanu, Aberdeen se ipak nije namjeravao boriti protiv mišljenja austrijskog kancelara, držao se u tom pogledu općeg principa politike Velike Britanije prema kojem je čuvar *statusa quo* u tom dijelu Evrope Austrija.

Tursko prihvaćanje ruskih uvjeta u travnju 1843. označavalo je nesumnjivo diplomatsku pobjedu Petrograda i izazvalo razočaranje ustavobranitelja, koji su vjerovali u Portinu nepopustljivost i podršku velesila i moglo je prouzrokovati kolebanje njihove vjere u efikasnost poljskog djelovanja na Zapadu. Ipak Srbi su se pokušali u svibnju 1843. oduprijeti odlukama Rusije i turskim naredbama, računajući da će njihov hrabri stav utjecati na promjenu stava zapadnih kabineta.¹³ U tom uvjerenju podržavali su ih Poljaci; otpor Srba rađao je nadu da će se uspješno riješiti srpsko pitanje.

Vrlo energična nastojanja vođena uza sve principe diplomatske akcije od strane Czartoryskoga i Zamoyskoga uperena protiv »legitimnosti« ruskih intervencija u Srbiji trebala su pružiti garanciju i podršku Zapada novoj srpskoj vladi. U razgovorima s francuskim i engleskim političarima i u predanim im memorandumima pored informiranja o aktualnoj, pravoj situaciji u Srbiji posebno je podvlačena pravna strana krize, dokazivalo se da nijedan od ugovora nije davao Rusiji pravo da se miješa u unutarnje poslove Srbije.¹⁴ Ovo je bilo vrlo važno, jer u protivnom slučaju otpor Srbije mogao se tretirati kao pobuna protiv pravnog suverena. U pismima upućivanim potkraj svibnja srpskim vođama savjetovalo se da budu ustrajni i da brane svoja narodna prava, istodobno dajući na znanje da u slučaju rata Srbije s Turskom i Rusijom zapadne velesile neće biti pasivne.¹⁵

Diplomatska akcija unatoč velikom angažiranju Czartoryskoga i Zamoyskoga dala je prilično skromne rezultate. U Parizu i Londonu nakon konačnog ustupanja Srba smatralo se da je srpsko pitanje završeno. Optužbe koje su sve češće Rusija i Austrija upućivale na adresu poljske diplomacije, u koji-

¹² A. Czartoryski — Wł. Zamoyskom, 26. V. 1843, B. Cz. Evidencja, 3208, 64; Slično mišljenje je imao Bourqueney (B. Wielogłowski — A. Czartoryski, 1843, B. Cz. 5411 IV, 319; Usp. J. Brzozowska, Z polityki wschodniej ks. Czartoryskiego, »Przegląd Powszechny«, 1917, t. 1, 172—173; Handelsman, Adam Czartoryski, t. II, 102.

¹³ Izvještaj Atanackovića (kopija), 19. IV. 1843, Arhiv Srpske akademije nauka, 9323, 145; I. Nenadović — L. Zubanu (kopija), 2. VI. 1843, B. Cz. 5404 IV, 178; »Serbski Ulak«, 16. V. 1843, 33—34; Prepiska Ilije Garašanina, t. 1 (1839—1849), uredio G. Jakšić, Beograd 1950, 32—33; V. Vučković, Prilog proučavanju postojanja »Načertanija« (1844); »Osnovne misli« (1847), Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, t. VIII, 1961, 66 i slijedeće.

¹⁴ Wł. Zamoyski — A. Peel 14. V. 1843, B. Cz. Evidencja 1526; A. Czartoryski — Wł. Zamoyskom 11. V. i 26. V. 1843, B. Cz. Evidencja 3208, 45, 53, 54, 61, 63; Fr. Zach, Memoire sur les affaires politiques de la Serbie, maj 1843, B. Cz. 5658 Iv, 30—36.

¹⁵ Wł. Zamoyski — A. Petronijeviću, 20. V. 1843, B. Cz. 5411 IV, 327—330 i Brulion listu — B. Cz. Evidencja 1526; usp. »Trzeci Maj«, 27. V. 1843, 586.

ma se tvrdilo da ona vodi »revolucionarnu propagandu«, ograničavale su djelatnost zapadnoevropskoj diplomaciji, koja je postajala sve »ukočenijom«. Zapadne države a posebno Engleska, htjele su održavati dobre odnose s Rusijom i Austrijom i nisu ih htjele kvariti zbog Srbije, koja se nije nalazila — kako su tvrdile — u sferi njihovih neposrednih interesa. Aberdeen i francuski ministar Guizot bili su čak iznervirani ustrajnošću Poljaka i grdili su ih zbog toga što su ne misleći na osnovne interese politike obećavali Srbima pomoć i potporu Francuske i Engleske.¹⁶

Uočljiv efekt poljskih nastojanja bio je ipak porast zanimanja za srpski problem u cijeloj Evropi. Prema Czajkinim riječima baš su Poljaci pridonijeli uvođenju Srba na »evropsku pozornicu«. Doduše nije se uspjelo u nastojanju da vlade Francuske i Engleske pruže Srbiji otvorenu podršku, ali je postignuto barem to da je Aberdeen predložio Rusiji da pristane na ponovni izbor kneza Aleksandra s isključenjem dinastije Obrenovića. Nije to bilo puno, ali je Rusija uvidjela da se ne može neograničeno miješati u unutarnje poslove Srbije ako ne želi biti izolirana. Njezin utjecaj u Srbiji u vrijeme koje je prethodilo drugom izboru znatno je smanjen. Svjedoči o tome u nekom smislu činjenica da ruska vlada, koja je imala detaljne izvještaje svoga izaslanika Lievena iz Beograda nije zamjerila način na koji je izvršen ponovni izbor kneza Aleksandra u lipnju 1843. godine. Radi postizanja toga cilja uspješno je radio Czajkowski za svoju misiju u Beogradu. U grupaciji Czar-toryskoga velika su nadanja bila s tim vezana. Svi su bili svjesni toga da je najvažniji cilj bio u ponovnom izboru kneza Aleksandra i u tome da se ustavobranitelji održe na vlasti — drugim riječima — trebalo je osigurati djelo rujanskog prevrata iz 1842. Samo takvo rješenje garantiralo je kontinuitet dalje poljsko-srpske suradnje. Czajkowski nije podbacio, dajući dokaz svojih ogromnih političkih i organizatorskih sposobnosti. Njegov neko-likodnevni boravak u Srbiji u svibnju imao je veliko značenje za dalji razvoj događaja. Nadahnuo je srpske vođe vjerom u vlastite snage. Njegovi savjeti i upute o sazivu odnosno pripremama Narodne skupštine za vođenje izbora pridonijeli su nesumnjivo pobjedi kneza Aleksandra.¹⁷

Lipanjski izbor 1843. kneza Aleksandra smatrao se u Hotelu Lambert prvim diplomatskim uspjehom u srpskom problemu. Czajkowski je ovu činjenicu prikazao slijedećim riječima: »Prvi put u slavenskim zemljama pokazala se tako javna, snažna i dugotrajna opozicija protiv Moskve... stvorili smo prijatelje tamo gdje se malo ili ništa nije znalo o Poljacima, pokazali smo znak života i političke snage cijelom svijetu.«¹⁸ Ovo ipak nije bio potpun

¹⁶ A. Czartoryski — Wł. Zamoyskom, 27. V. 1843, B. Cz. Ewidencja 3208, 69—70; Memoire historique sur la question de Serbie. Malentendu causé par des Polonais, 1. VIII. 1843. Archives du Ministère des Affaires Etrangères, Memoires et documentes, vol. 59, 220; Wł. Zamoyski — A. Czartoryskom, 10. VI. 1843, B. Cz. Ewidencja 1584 a; Jenerał Zamoyski, t. IV, 279—282.

¹⁷ Izvještaj Čajkowskoga, 17. VI. 1843, B. Cz. 5486 IV, 196—97; B. Wielogłowski — A. Czartoryskom 6. VI. 1843, B. Cz. 5411 IV, 404—402. Zapiski M. Čajkowskoga, »Russkaja Starina«, t. 95, 1898, 220.

¹⁸ Izvještaj Čajkowskoga, 7. IX. 1843, B. Cz. 5486 IV, s. 357.

uspjeh. Rusija je, svjesna udjela i uloge koju su u tom događaju odigrali Poljaci, kao uvjet za priznavanje kneza Aleksandra zatražila da se iz Srbije protjeraju Vučić i Petronijević, stvarni autori prevrata. Jedan od razloga ova zahtjeva bile su njihove veze s poljskom emigracijom. Ništa nije donio ni novi pokušaj otpora Srba osobito izražen za vrijeme srpanjske skupštine 1843. Uzalud je srpska vlada očekivala podršku Francuske i Engleske, iako je stalno bila podržavana od Poljaka. Imajući u vidu opasnost od ruske vojne intervencije u Srbiji, Francuska je više voljela savjetovati obojici srpskih ministara »polaganje još jedne žrtve«, to znači — savjetovala je odlazak iz zemlje, da ne pokvari svoje dobre odnose s Petrogradom.¹⁹ Ovo novo razočaranje koje je dočekalo ustavobranitelje a istodobno i poljske aktiviste pro-uzrokovalo je to da je Czajkowski prvi put posumnjao u iskrenost francuskih želja i »protekcijske«. Dijeleći mišljenje Lenoira-Zwierkowskoga i suradnika Czajkowskoga Olszewskoga žalio je što se nisu ranije odlučili za samostalnu, energičniju akciju u Srbiji.²⁰

Iako su Vučić i Petronijević bili svjesni da je neprijateljstvo Rusije i Austrije protiv njih jednim dijelom bilo posljedica otkrivanja njihovog odnosa s Poljacima, nisu ipak htjeli prekidati tu suradnju, te su se i dalje iz Vidina i Svištova tajno dopisivali s Czajkovskim u Carigradu i Zamoyskim u Parizu.²¹ Ovo je bio poticaj za grupaciju Czartoryskog da pokrene političku akciju za njihov povratak iz izgnanstva. Ovaj put težnje Poljaka pratilo je veće razumijevanje zapadne diplomacije, osobito francuske, koja se u toj akciji izrazito angažirala. Cijena je bila visoka. Czajkowski je bio uvjeren: ako se zahvaljujući francuskoj vladi uspije odobriti povratak Vučića i Petronijevića, to će značiti »smještavanje« Poljaka u Srbiji »zauvijek«.²²

Borba se vodila na dvije strane: s jedne u Istanbulu, Parizu i Londonu i s druge strane u Srbiji, gdje je od listopada 1843. godine djelovao novi poljski agent — Franciszek Zach. Politička djelatnost koja se koncentrirala na pripremanje diskusije u francuskim i engleskim parlamentima, predavanje odgovarajućih memoranduma i na razgovore s političarima, donijela je na početku djelomičan uspjeh. Ni Zach nije postigao planirani cilj, nije uspio skloniti srpsku vladu da pozivajući se na »želju naroda« dopusti odmah povratak Vučića i Petronijevića. Veća pažnja je obraćena u to vrijeme na propagandnu akciju. Ona je trebala s jedne strane pojačati interes evropskih kabineta i naroda za srpsko pitanje, a s druge strane pokazati Srbima da

¹⁹ Izvještaj Codriki, 20. VIII. 1843, Archives du Ministère des Affaires Etrangères, Correspondance politiques des consuls, Belgrade, 350—352; D. Stranjaković, Vlada, 60—61.

²⁰ Izvještaj Čajkowskoga, 25. VIII. 1843, B. Cz. 5411 IV, 452 i 7. VIII, 17. VIII. 25. VIII. 1843, B. Cz. 5486 IV, 275, 308, 326—327.

²¹ A. Petronijević — M. Čajkovskom (kopija), 29. IX i 6. X. 1843, B. Cz. 5404 IV, 288, 289 i 31. XI. 1843, B. Cz. 5412 IV, 547—557; M. Handelsman, La Question d'Orient, 38—39.

²² Izvještaj Čajkowskoga, 16. VII. 1844, B. Cz. 5487 IV, 355.

Zapad (naravno zahvaljujući Poljacima) pažljivo i sa simpatijom promatra njihove aktivnosti.²³

Dolazak Vučića i Petronijevića u Istanbul u srpnju 1844, bio je važan moment ne samo u gotovo jednogodišnjoj bici za njihov povratak, nego i za budućnost poljsko-srpskih odnosa. Postojala je naime opasnost da te srpske vodeće ličnosti posustanu pod silnim pritiskom ruske ambasade u Carigradu, napuste suradnju s Poljacima i prijeđu na stranu Rusije. Neumorni »glavni agent« još se jednom pokazao doraslim i nije dopustio da se Vučić i Petronijević sporazume s ruskim agentima i doveo do toga da se usuglase uvjeti srpsko-poljsko-francuske suradnje.²⁴

Konačno su tokom ljeta 1844. g. ustrajna poljska nastojanja i aktivan stav francuske ambasade pridonijeli tome da se srpskim ministrima odobri povratak u zemlju. Ovu činjenicu Czajkowski je smatrao drugim diplomatskim uspjehom politike Czartoryskoga u srpskom predmetu. I stvarno, možemo shvatiti radost poljskog agenta koji je pisao da je Rusija napokon pobijeđena u diplomatskoj borbi u Srbiji, to znači priznati izbor kneza Aleksandra, a kasnije pristati na povratak Vučića i Petronijevića iz progonstva.²⁵ Najvažniji je ipak odgovor na pitanje — kakav su utjecaj i značenje imale ove činjenice i cijelo sudjelovanje Poljaka u srpskom problemu za ostvarenje dugotrajnih ciljeva balkanske politike Hotela Lambert, do koje je mjere ovo djelovalo na međunarodnu situaciju u jugoistočnoj Evropi i što je pridonijelo razvoju poljskog pitanja. Tek se odgovorom na tako formulirano pitanje može na pravi način procijeniti djelatnost grupacije Czartoryskoga u Srbiji na početku 40-ih godina XIX. stoljeća.

Prva, i to nesumnjiva zasluga poljske emigracije bio je porast narodnog osjećanja, ne samo kod Srba nego i kod drugih balkanskih naroda. Programi politike Srbije, koje su izradili Czartoryski i njegovi suradnici, postali su velik prilog izgradnji moderne države kod Južnih Slavena, bili su izvor iz kojeg su crpli viđeniji južnoslavenski političari, kulturni stvaraoci i reformatori tokom mnogih desetljeća. Ipak u jednoj točki tokom vremena moralo je doći da razilaska s Poljacima. To je bio problem turskog nadležstva i pokušaj stvaranja skladnih i prijateljskih odnosa između Slavena i Visoke porte. To je bila slaba točka u balkanskoj politici grupacije Czartoryskoga.

Hotel Lambert nastojao je pomiriti emancipacijske, nacionalne težnje Južnih Slavena s turskim interesima. Istovremeno se radilo na stišavanju, često od strane Rusije poticanih srpsko-turskih sukoba, kao i na sprečavanju pokušaja posredovanja ili ingerencije ruske diplomacije u spornim pitanjima između Visoke porte i njezinih slavenskih podanika.²⁶ Na oblikovanje

²³ Izvještaj Čajkowskoga, 26. X, 7. XI, 16. XI, 26. XI, 6. XII. 1843, B. Cz. 5486 IV, 428, 447, 471, 486, 510; M. Czajkowski — Wl. Zamoyskom, 7. XI. 1843, B. Cz. 5411 IV, 623—625.

²⁴ Izvještaj Čajkowskoga, 26. VIII. 1844, B. Cz. 5487 IV, 480; A. Petronijević — M. Čajkowskom, 20. VIII. 1844, B. Cz. 5412 IV, 259; Handelsman. La question d'Orient, 12—13; Durković-Jakšić, O početku jugoslovenske politike, 54—55.

²⁵ Izvještaj Čajkowskoga, 16. VIII. 1844, B. Cz. 5487 IV, 462—463.

²⁶ A. Lewak, Czasy Wielkiej Emigracji (u:) Polska jej dzieje i kultura, t. II, 229; S. Kalemka, Wielka Emigracja. Polskie wychodźstwo polityczne w l. 1831—1862, Warszawa 1971, 253—255.

takvih političkih principa utjecalo je najmanje nekoliko činilaca. Aktivisti Hotela Lambert smatrali su održavanje labavog suvereniteta Turske nužnim, jer je to osiguravalo — prema njima — postojanje i nacionalni razvoj balkanskih Slavena, a to je garantiralo da neće postati oruđe, a na kraju i plijen Rusije i Austrije.

Protektorat Turske trebao im je — prema mišljenju Czajkowskoga — garantirati vrijeme potrebno za jačanje i pripreme za borbu za potpunu nezavisnost. To isticanje lojalnosti Južnih Slavena prema Turskoj bilo je nužno zbog Francuske i Engleske, koje su težile podržavanju integraliteta Turskog Carstva. S tim općim smjerom politike zapadnih velesila morala se slagati poljska djelatnost na Istoku. Stalno se vjerovalo da će Turska pomoći Poljskoj u podizanju ustanka i zato je morala biti unutra jedinstvena i jaka.²⁷ Računalo se u budućnosti s mogućnosti pada Otomanskog Imperija i podizanjem na njegovim ruševinama slavenske države, ali se razumjelo da bi u aktualnoj situaciji huškanje turskih Slavena protiv sultana ili pokušaj izazivanja općeg ustanka značio djelovanje u korist Rusije. Tako je mislio dio srpskih aktivista, između ostalih i Petronijević.²⁸

Treba ipak naglasiti da poljski princip obrane Turske i priznavanje njezinog vrhovnog položaja ne bi trebao služiti oblikovanju kod Južnih Slavena servilnih stavova, niti bi — na što je obraćana pozornost u uputama Hotela Lambert svojim agentima — ovo trebalo shvaćati kao nagovaranje za žrtvovanje nacionalnih interesa ili odustajanje od nacionalne nezavisnosti Južnih Slavena. Izrazito se govorilo Srbima da ne budu suviše servilni, a za slučaj vojne intervencije Visoke porte, savjetovali su im da se odupru i da pobune druge narode. »Stavljanje na prvo mjesto Turske, a ne Moskve — pisao je Czajkowski — postaje put za preuzimanje u moralnom pogledu Slavena — njihova borba za nezavisnost je ubrzanje i pomoć u našoj borbi.«²⁹

S druge strane nastojanja Czartoryskoga i njegovih agenata išla su u tom smjeru da obrate Turskoj pažnju na nužnost ustupaka na račun naroda zavisnih od nje. Reforme razdoblja Tanzimata davale su nadu za bolje perspektive; vjerovalo se da će one promijeniti položaj kršćanskih naroda Turskog Imperija. Turski dostojanstvenici do kraja su pokazivali svoje poštovanje Czartoryskomu, mnogi od njih su poklanjali svoju simpatiju Czajkowskome i rado su slušali njegove savjete (često su bili davani posredstvom francuskog ambasadora u Istambulu Bourqueneya), ali ukupno uzevši odnos Turske prema Poljacima nije bio iskren. Turska je vodila dvojnju politiku, plašeći se gubitka nekog teritorija i težeći jačanju svoje vladavine.

Treba zapamtiti da savjeti Poljaka Srbima, u kojima su upozoravali na potrebu priznavanja formalne turske vlasti i čuvanja bliskih odnosa s Visokom portom, nisu padali na jalovo tlo. Ustavobranitelji još prije uspostavljanja odnosa s poljskom emigracijom bili su za suradnju s Turskom, nadajući se da će s njezinom pomoći dobiti vlast u zemlji. Postigavši svoj cilj ustavobranitelji su nastavili politiku pomirenja, misleći ipak na osiguranje

²⁷ Jenerał Zamojski, t. IV, 362.

²⁸ ibidem, 283.

²⁹ Izvještaj Čajkowskoga, 17. XI. 1843, B. Cz. 5486 IV, 472.

svojih vlastitih poslova. Poljaci su suviše olako povjerovali u trajnost i iskrenost odnosa koji su vezivali Visoku portu sa srpskom vladom, nisu shvaćali jačinu protuturskog raspoloženja i stoljećima gomilane mržnje prema donedavnom tlačitelju. Inače vodeći ustavobranitelji, kao i ostali južnoslavenski nacionalni aktivisti, tretirali su — prema riječima jugoslavenskog historičara M. Ekmečića — cijelu suradnju s Turskom »kao političku kombinaciju kratkoga vijeka, kao nužnost«.³⁰ U to su se poljski agenti na Balkanu uskoro uvjerali.

U srpskoj i jugoslavenskoj publicistici i historiografiji 1842—1858. vladavina ustavobraniteljâ vrlo je strogo ocijenjena.³¹ Prema mišljenju suvremenika jedan od glavnih razloga nepopularnosti ustavobranitelja (osobito kod omladine) bilo je njihovo povezivanje s Turskom.

Uklanjanje Obrenovića, naslanjanje na Tursku i želja za jačim povezivanjem sa Zapadom doveli su novu srpsku vladu u konfliktni položaj prema Rusiji. Grupacija Czartoryskoga trudila se da ojača srpsku vladu na tom putu i pružala je svoju pomoć i posredništvo u vezama s Francuskom. Sugestije poljske emigracije u vezi s potrebom oslobađanja od ruskog utjecaja uvjeravale su većinu srpskih aktivista. Odavna već nisu vjerovali ruskoj diplomaciji, ali s druge strane nisu mogli zanemariti raspoloženje širokih društvenih slojeva povezanih vjerskim vezama s Rusijom. Ovi slojevi su u Rusiji vidjeli svoga zaštitnika.

Miješanje Rusije u unutarnje poslove Srbije izazvalo je protivljenje ustavobranitelja, uzrujalo je čak i sudionike skupštine i uznemiravalo narod, ali je teško prosuditi da li bi se Srbi odlučili stupiti u otvorenu borbu s Rusijom.

Czajkowski je već u vrijeme boravka u Beogradu u svibnju 1843. primijetio kod ustavobranitelja stanovitu slabost i kolebljivost. Utanačivši s Vučićem i Petronijevićem tokom ljeta 1844. uvjete dalje suradnje, konstatirao je da treba neprestano na njih gledati, jer »izmiču iz ruku«.³² U Zachovim izvještajima potkraj 1844. godine javljaju se prve kritike na adresu obojice srpskih ministara. Poljski agent kritizirao je njihov egoizam, predbacivao

³⁰ M. Ekmečić, *Marginalije o srpsko-bugarskim vezama 1844—1861*, Godišnjak Društva istoričara B i H, XVI, 1965, 116.

³¹ J. Ristić, *Spoljašnji odnošaji Srbije novijega vremena*, t. 1, 1848—1850, Beograd 1887, 231—232; Lj. Uzun-Mirković, *Stari i novi »Ustavobranitelji«*, Beograd 1894, 12; M. Alimpić, *Život i rad gen. Ranka Alimpića u svezi sa događajima iz najnovije srpske istorije*, Beograd 1892, 88; Sl. Jovanović, *Ustavobranitelji i njihova vlada 1838—1858*; Beograd 1925, 25—26, 39—44, 65—110; I. Miličević, *Jevrem Grujić, Istorijat svetoandrejskog liberalizma*, Beograd 1964, 23—24; I. Prodanović, *Istorija političkih stranaka i struja u Srbiji*, t. 1, Beograd 1947, 113; *Istorija Beograda*, t. 2, uredio V. Čubrilović, Beograd 1974, 124—143; usp. N. Popov, *Srbija i Rusija. Od Kočine krajine do Sv. Andrijevske skupštine*, t. II, Beograd 1870, 223—224. Nakon uspostavljanja svoje vlasti ustavobranitelji nisu tražili podršku u narodu. Od 1844. god. u toku sljedećih 15 godina sazvali su skupštinu samo dva puta (J. Miličević, *Prilog poznavanju porekla srbijanskog parlamentarizma*, Zbornik Beogradskog filozofskog fakulteta, t. XI, dio 1, 612).

³² *Izvještaj Čajkowskoga*, 16. VIII. 1844, B. Cz. 5487 IV, 461.

da ne misle na budućnost Srbije i pokazuju slabu zainteresiranost za sudbinu svojih sunarodnjaka.³³

U ovih nekoliko godina djelatnosti Hôtela Lambert³⁴ u Srbiji reduciran je na neko vrijeme utjecaj Rusije i napravljen veliki korak u približavanju srpskog naroda Poljacima i Zapadu.³⁵ Ipak nisu postigli konačni cilj: preuzimanje od Rusije duhovnog vodstva kod Južnih Slavena. Ova činjenica je prouzrokovala okretanje oštrice protiv drugog neprijatelja Srbije i Poljske — protiv Habsburške Monarhije. Već je slanjem Zacha u Beograd naglašena uloga jačanja suradnje Srba s austrijskim Slavenima i buđenja njihove mržnje protiv Austrije, što bi trebalo uroditi plodom u obliku zajedničke akcije u trenutku podizanja ustanka u Poljskoj.³⁶

Uspješnost balkanske politike grupacije Czartoryskoga ovisila je u velikoj mjeri o stavu zapadnih velesila. Stav Francuske i Engleske u srpskom pitanju odraz je njihove politike ne samo u odnosu na cijeli kompleks pitanja vezanih za istočni problem nego posredno i za poljsko pitanje. Angažiranje Hotela Lambert u srpskoj krizi imalo je također cilj da mu se poveća važnost u očima zapadnoevropskih velesila, da se pobudi njihova vjera u snagu i političke mogućnosti Poljske. Međutim ni Francuska ni Engleska od početka krize u Srbiji nisu stupile u otvorenu djelatnost i nisu pružile ni Srbiji ni Turskoj izrazitu podršku.

Politiku francuske vlade, koja je uglavnom pokazivala simpatiju i prema ustavobraniteljima, karakterizirala je proračunana opreznost. Ona je savjetovala Srbima da održavaju dobre odnose s Turskom, da održavaju red i mir u zemlji i da ne stvaraju situaciju koja bi omogućila Rusima miješanje u njihove unutarnje poslove. U principu to je želio i Metternich, iako bi bilo teško reći da simpatizira sa Srbijom. Zbog neuspjeha uspostavljanja neposrednih odnosa između srpske i francuske vlade / (misiije Marinkovića (1841) i Crno-barca (početak 1843)) / Poljaci su preuzeli na sebe ulogu zastupnika srpskih interesa u Parizu. Iako se njihova aktivnost podudarala općenito s politikom Francuske, ipak su pokazivali vlastitu inicijativu i poduzimali samostalne akcije.³⁷ Krajem 1843. godine Cor je izjavio Czajkovskom: ako njegova

³³ V. Žaček, Fr. Zach, Praha 1977, 52 i slijedeće. Zwierkowski u Memorijalu posvećenom južnim Slavenima, uručenom Mickijeviću 1855. godine, kritizirao je također politički egoizam Srba i neiskrenost njihova postupka (H. B a t o w s k i, *Ze słowiańskich mickiewiczianów*, Warszawa 1980, 122—123).

³⁴ Francuski suradnici Czartoryskoga plašili su se da li su Vučić i Petronijević pristali na neke obaveze prema Rusiji u zamjenu za pristanak na njihov povratak (Hotel Lambert do Czajkovskoga), 1844, B. Cz. 5412 IV, 325.

³⁵ A. Czartoryski, »Sur l'áction de la France en Orient« (kopija memorijala predanog Guizotu), 1844, B. Cz. 5284 IV, 233—274.

³⁶ Aneks instrukciji upućenoj Czajkovskom (1845?), B. Cz. Ew. Instrukcije dla agentów. Odnosno nacionalnog pokreta Srba u Ugarskoj i njihovih veza sa Kneževinom Srbijom vidi: W. F e l c z a k, *Węgierska polityka narodowościowa przed wybuchem powstania 1848 god.* Wrocław 1964, s. 55—62, 79 n., 116.

³⁷ Damjanov pretjerano podvlači zavisnost poljskih akcija od francuske diplomacije (S. Damjanov, *Frenskata politika*, s. 180 i slijedeće: isti *Frensko-ruskite protivorcija na Balkanite i dejnostta na polskata emigracija (1830—1848)*, »Istoričeski pregled«, t. XXX, 1977, cz. 1, 64). Nije dokazana prije svega teza o materijalnoj zavisnosti Hotela Lambert od francuske vlade.

vlada potvrdi Bourqueneyevu politiku, Francuska neće moći djelovati bez poljske pomoći.³⁸ I stvarno, u Parizu, videći utjecaj poljske emigracije na Srbe, već u slijedećoj godini sve više se počelo uvažavati mišljenje Czartoryskoga, priznajući da je dobar informator i savjetnik u turskim i balkanskim pitanjima. Konačno je 1844. smijenjen francuski konzul u Beogradu i prihvaćeni su neki poljski projekti, cilj kojih je bio garantiranje nasljedstva prijestolja za kneza Aleksandra i jačanje vlade ustavobranitelja.³⁹

Engleska se od početka držala vrlo rezervirano prema srpskom pitanju, ali poljski su agenti za opće dobro širili verziju o njezinoj suradnji s Francuskom u vezi s povratkom Vučića i Petronijevića.⁴⁰ Engleska vlada i ambasador u Istambulu Canning bili su ljubomorni zbog francuskih utjecaja na Istoku i gledali su nerado na djelatnost grupacije Czartoryskoga na Balkanu.⁴¹ I tako je francusko-engleski savez u srpskom problemu, o čemu je pisao Czajkowski, bio iluzorna stvar.

Srpska kriza iz godine 1842—1843. nije prouzrokovala bitne promjene u međunarodnim odnosima, nije imala također neke veće posljedice za dalji razvoj istočnog pitanja. Doduše Rusija je nakratko izgubila svoj utjecaj u Srbiji, ali je zajedno s Austrijom — preplašenom od nacionalnih pokreta, koji su se naglo počeli razvijati, ali istodobno i nadajući se da će u budućnosti prisvojiti i zapadne provincije Turskog Imperija, — uspjela održati vodeću poziciju na Balkanu i efikasno se suprotstavljati poljskoj djelatnosti.⁴²

U balkanskoj djelatnosti grupacije Czartoryskoga, kao i cijeloj njegovoj politici najvažniji i konačni cilj bilo je stvaranje nezavisne Poljske. Težilo se tom cilju birajući razne putove i sredstva, ali sva je ta djelatnost bila podređena glavnom zadatku. Prema Czartoryskom Srbija je bila pored Turske i Kavkaza jedna od tri točke koje su se svodile na put koji je vodio nezavisnoj Poljskoj. U instrukciji upućenoj Czajki (najvjerojatnije 1845. g.) pisalo je: »svaka od njih bila je u očima gospodina Kneza važan predmet, bile su sredstvo, ali nikad cilj«. Srbija je »trebala služiti s jedne strane za odu-

³⁸ Izvještaj Čajkowskoga, 26. XI. 1843, B. Cz. 5486 IV, 486.

³⁹ Zapiski M. Czajkowskiego, t. 95, 1898, s. 277; J. Skowronek, *Polityka bałkanska*, s. 73—74; S. Damjanov, *Frenskata politika*, 181, 195.

⁴⁰ Izvještaj Čajkowskoga, 6. IX. 1844, B. Cz. 5487 IV, s. 506 i slijedeće. Nakon više godina Čajkowski u svojim memoarima kritizirao je neiskrenost i plašljivost zapadne diplomacije u vezi s obranom turskih i srpskih interesa u četrdesetim godinama. M. Čajkowski, *Moje wspomnienia o wojnie 1854 god.* izdao je J. Fijałek, Warszawa 1962, 3—4; usp. M. Kukiel, *Czartoryski and European Unity 1770—1861*, London 1955, 245.

⁴¹ Canning je prema riječima Čajkowskoga izjavio: »Srbi su se suviše ugledali na Poljake i s toga Austrija je u pravu da je protiv njih, a mi ih ne možemo braniti jer ne želimo da budu oruđe Poljaka i Francuske« (Izvještaj Čajkowskoga, 16. VIII. 1844, B. Cz. 5487 IV, s. 561). Izvještaj Fonglanquëa, 20. VI, 8. VII i 15. VII. 1844, Foreign Office Records, Embassy and Consular Archives — Turkey, 195/236, 145, 165, 187; usp. Skowronek, *Polityka bałkanska*, 73.

⁴² L. Bystrzowski, *Sur la Serbie dans ses rapports européens avec la Question d'Orient*, Paris 1854, 109—112; (F. Martens), *Recueil des traités et conventions conclus par la Russie avec les puissances étrangères*, t. IV, cz. 1 St. Petersbourg 1877—88, 539; Vučković, *Srpska kriza*, 139—140.

zimanje Rusiji njezinog žezla kao simbola vladavine nad turskim Slavenstvom, a s druge strane trebala je služiti aktivnostima u Austriji, gdje bi mogla pomagati rađanje nacionalnog duha u krajevima koji s njom graniče ili stvarajući osjećaj za razumijevanje zajedništva njihove sudbine s poljskim predmetom«. Povlačenje jednog dijela istaknutih srpskih aktivista iz suradnje s Poljacima nalagalo je stoga od 1845. g. obraćanje glavne pozornosti na djelatnost kod austrijskih Slavena.⁴³

Oči Czartoryskoga i njegovih suradnika neprekidno su bile okrenute na vlastitu zemlju, odakle su očekivane vijesti o pripremama za ustanak. Prema mišljenju Czajkovskoga ustanak dignut u zemlji ne bi se mogao održati »bez podrške vanjskih snaga (Slavena) i bez podrške, makar diplomatske, raznih kabineta«. ⁴⁴ On je smatrao da su zahvaljujući udjelu Poljaka u srpskom pitanju stvorene osnove za garantiranje poljskom ustanku udjela obaju faktora. Ipak je podvlačio da nastojanja emigracije neće donijeti ploda ako Poljska bude gluha i ravnodušna, gubeći vrijeme i snage na razglabanje društvenih pitanja. U pismu upućenu Henryku Kamienskom pozivao ga je na davanje podrške knezu Czartoryskom i na vođenje djelatnosti u zemlji.⁴⁵

Ovaj nedostatak u pripremama u zemlji za podizanje vojne akcije izrazito je istaknut u »Trzecim Maju«, časopisu stranke Czartoryskoga koji je bio izdavan u Parizu. Skrenuta je tamo pozornost na to da je srpsko pitanje, koje je držalo u napetosti Evropu i prijetilo izbijanjem rata između Srbije, Rusije i Austrije, predstavljalo »povoljnu okolnost« koju Poljska nije iskoristila.⁴⁶ Dakle Czajkowski je bio prije svega zainteresiran za jačanje interesa poljske javnosti za probleme Južnih Slavena, posebice Srba. Radi toga predlagao je da se u Lvov šalju odgovarajući članci u »Gazetu Lwowsku«.⁴⁷

Južnoslavenska problematika nije bila strana demokratskoj grupi poljske emigracije. Iako su u načelu demokraciji podržavali oslobodilački pokret Slavena, ipak nisu bili u stanju stvoriti u to vrijeme konkretan program i oblike suradnje s njima. U vrijeme srpske krize pokušavalo se prići Srbima s vlastitom agitacijom, ali ove su težnje naišle već na početku na ozbiljne teškoće. Projekt upućivanja proglasa Srbima otpao je, jer ni St. Worcell, koji je trebao obraditi pismo, ni itko drugi od demokratskih aktivista nije imao dovoljnu spremu kad se radilo o historijskoj strani, a nije ni poznao srpsku stvarnost. Nije urodio plodom ni pokušaj koji je vjerojatno inicirao L. Lelewel, a nastavio Walenty Zwierkowski, da se za suradnju s poljskim Demokratskim komitetom pridobije njegov stričević Lenoir kao stručnjak za južnoslavenska pitanja.⁴⁸

⁴³ Aneks instrukcije za Čajkovskoga (rukom Bystrzonowskoga) (1845.), B. Cz. Ew. Instrukcije za agente.

⁴⁴ Izvještaj Čajkovskoga, 7. IV. 1888, B. Cz. 5487 IV, 147.

⁴⁵ Čajkovski H. Kamienskome, 6. X. 1844, B. Cz. 5412 IV, 619.

⁴⁶ »Trzeci Maj«, 26. VII. 1843, 626.

⁴⁷ Izvještaj Čajkovskoga 26. VI. 1844, B. Cz. 5487 IV, 326.

⁴⁸ Izvještaj Čajkovskoga, 26. II. 1844, B. Cz. 5487 IV, 94; Listy emigracyjne J. Lelewela, wyd. H. Więckowska, t. III Kraków 1952, 79, 82, 115, 130, 134—135, 153, 224—225; vidi J. Skowronek, Polityka bałkańska, 72, 235.

Nedostatak odgovarajućih sredstava, preuveličavanje snaga srpskoga nacionalnog pokreta i prije svega nedovoljna podrška od Francuske i Engleske prouzrokovali su da djelatnosti Poljaka u Srbiji 1842—43. nisu ispunile njihova glavna očekivanja. Ipak udio grupacije Czartoryskoga u srpskom pitanju trajno je zapisan u povijesti Srpske Kneževine.

Zusammenfassung

ANTEIL UND ROLLE DES HOTEL LAMBERT IN DER SERBISCHEN POLITISCHEN KRISE 1842—1843

Antoni Cetnarowicz

Die Tätigkeit auf dem Balkan des Hôtel Lambert, einer liberal-konservativen Fraktion der polnischen Emigration, muß im Rahmen der gesamten Ostpolitik dieser Gruppe betrachtet werden. Die Lösung der »Ostfrage«, eines der wichtigsten Probleme der europäischen Politik des 19. Jhs. würde — der Meinung des Fürsten Czartoryski zufolge — die Möglichkeit bieten, die Unabhängigkeit Polens wiederherzustellen. Deshalb muß auf die Frage geantwortet werden, was für einen Einfluß und Bedeutung die Tätigkeit der polnischen Emigration in Bezug auf die Verwirklichung ihrer langfristigen Interessen ausübte, bis zu welchen Maße diese Wirkung auf die internationalen Verhältnisse in Südosteuropa Einfluß ausübte und in welchem Maße die die Entwicklung der polnischen Frage beeinflusste.

Die Verdienste des Hôtel Lambert für die Entfaltung des nationalen Bewußtseins bei den Serben, aber auch bei den übrigen südslawischen Völkern ist evident. Die politischen Programme, die die Gruppe um Fürst Czartoryski ausarbeitete, haben viel dazu beigetragen, daß ein moderner Staat bei den Südslawen aufgebaut werden konnte. Ein auseinanderdriften der polnischen und der serbischen Politik in bezug auf die Beziehungen zur Türkei war jedoch unumgänglich. Das Hôtel Lambert suchte durch Vermittlungen die labile Souveränität der Hohen Pforte aufrechtzuerhalten, weil es darin eine Garantie vor den russischen und österreichischen Übergriffen auf Serbien sah. Dabei wurde die jahrhundertealte Animosität des Volkes in Serbien gegenüber der Türkei, das Verhältnis der breiten Volksmassen zu Rußland, bedingt durch die religiösen Bindungen, wie auch die doppelbödige türkische Politik, die doch vor territorialen Verlusten in Angst war, außer Acht gelassen.

Obwohl die Tätigkeit des Hôtel Lambert zeitweilig den russischen Einfluß in Serbien reduzierte und Serbien näher an Polen und den Westen heranbrachte, wurde das Hauptziel verfehlt: die Übernahme der geistigen Führung bei den Südslawen. Deshalb wird der Schwerpunkt der Tätigkeit gegen einen anderen gemeinsamen Feind — die Habsburger Monarchie — gerichtet.

Die Wirkung der Gruppe Czartoryski wird in großen Maße von dem Standpunkt der westlichen Großmächte bestimmt. Die haben nun wieder ihr Engagement im Hinblick auf die Ganzheit der Ostfrage bestimmt, aber auch in Abhängigkeit von dem Verhältnis zur polnischen Frage.

Die serbische Krise 1842—1843 zeitigte keine größeren Folgen für die Weiterentwicklung der Ostfrage, Rußland sowie Österreich, besorgt wegen der Entwicklung der nationalen Bewegungen, gelag es, die führende Rolle auf dem Balkan

beizubehalten und sich mit Erfolg der polnischen Diplomatie zu widersetzen. Das Zurückziehen eines Teils der serbischen Politiker aus der Zusammenarbeit mit den Polen zwang diese Gruppe, 1845 ihr Hauptaugenmerk auf die in der österreichischen Monarchie lebenden Slawen zu lenken.

Der Mangel an entsprechenden Mitteln, die Überschätzung der Kraft der serbischen nationalen Bewegung und vor allem die ungenügende Unterstützung des Westens waren die Gründe, weshalb die polnische Tätigkeit in Serbien in den Jahren 1842—1843 nicht die wichtigsten in sie gesetzten Erwartungen erfüllt hat.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR
Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUS

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Savez povijesnih društava Hrvatske
Historijski zbornik
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šalžite na adresu:
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, za Historijski zbornik
Zagreb, Ul. Đure Salaja 3

Cijena ovog broja iznosi 450 d

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad Hrvatske

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — ožujak 1991.